
MÜSTAKİMZÂDE'NİN MUSİKİ İLMİNE DAİR RİSALESİ

Treatise of Müstakimzâde On Musical Theory

Gökhan YALÇIN *

ÖZ

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (1719-1788) başta tasavvuf olmak üzere dinî ilimlerin hemen hepsinde, dil ve edebiyat sahasında çok sayıda eser kaleme alan ve şairlik yönü de bulunan kısaca mutasavvıf, hattat ve biyografi âlimidir. Edebi, biyografik ve dini/tasavvufi eserlerinin yanı sıra musiki alanında da telif ettiği eserler olduğu tespit edilmiştir. Musikiye dair eserlerinden ilki dini eserlerin güftelerinin kaydedildiği mecmuadır. Bu eserinde aynı zamanda bestekâr isimlerinin verildiği bir liste de bulunmaktadır. İkinci eseri de müellif nüshası olan ve Müstakimzâde tarafından "İlm-i Musikiye Dair Risale" başlığı verilen eseridir (1772). Bu eserin ismi bazı çalışmalarda zikredilmişse de üzerinde çalışma yapılmadığı görülmüştür. On sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk musikisine yönelik Müstakimzâde'nin kaleminden yazılmış bu risalenin önemli bilgiler içerdiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı da Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Bölümü'nde bulunan EH 1719 numaralı bu eserin çeviri ve incelemesinin yapılması olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda "İlm-i Musikiye Dair Risale" başlıklı eserin bazı Osmanlı/Türk musikisi yazılı kaynaklarıyla benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, musiki risalesi, Türk musikisi, Türk musikisi tarihi, Türk din musikisi.

ABSTRACT

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (1719-1788) wrote out works about almost all religious sciences especially sufism. He was a poet, sufi, calligraphist and biography scholar who wrote numerous works in the field of language and literature. It has been determined that in addition to literary, biographical and religious/sufistic works, he has also written works in the field of music. The first of his works on music is the journal where lyrics of religious works are recorded. This work also includes a list of composer names. His second work is an author copy and entitled *İlm-i Musikiye Dair Risale* by Müstakimzâde (1772). Although the name of this work is mentioned in some studies, it has been observed that no studies has been done on it. It is thought that the treatise written by Müstakimzâde on 18th century Ottoman/Turkish music contains essential knowledge. The purpose of this work is to make the translation and analysis of the work numbered EH 1719 in the Library of Topkapı Palace Museum, The Section of Trust Treasure. It is concluded that the work entitled *İlm-i Musikiye Dair Risale* has similarities with some written sources of Ottoman/Turkish music.

Key words: Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, music treatise, Turkish music, Turkish music history, Turkish-religion music

---

Araştırma Makalesi - Geliş Tarihi/Received Date: 15.04.2020, Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.05.2020

***Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Doç. Dr., Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, gycin@harran.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2604-9745

Atf/Citation: Yalçın, G. (2020) Müstakimzade'nin Musiki İlmine Dair Risalesi. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (16), 93-113.

Extended Abstract

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin was born in İstanbul in 1719. His father is Mehmed Emin Efendi who is one of the müderris of Seyyid Hasan Paşa Medrese. Besides his father, he took lessons from several scholars, he learned Arabic and Persian. He taught himself by learning sülüs, nesih and ta'lik calligraphy. He tended on Mehmed Emin Tokadî who was a sheik of Nakşibendî-Müceddidî for seven years, gained acceptance on religious sect caliphate and hadith. He wrote many works in language and literature in almost all religious sciences, especially sufism. Müstakimzâde, who also had a poetry aspect, was very successful in chronogram and many of his name of works gave the date of completion with chronogram. He died on July 14, 1788 (Yılmaz, 2006, pp.113-114).

The works that Müstakimzâde wrote can be surveyed in three sections as biographical, religious/sufistic and literary: 1. Biographical works: *Mecelletü'n-nisâb*, *Devhatü'l-meşâyih*, *Tuhfe-i Hattâtîn*, *Zeyl-i Hamiletü'l-küberâ*, *Kitâbü'l-Menâkıb* 2. Religious/sufistic works: *Terceme-i Mektûbât-ı Kudsiyye*, *Risâle-i Tâciyye*, *Tuhfetü'l-merâm*, *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, *Şerh-i Vird-i Settâr*, *Hulâsatü'l-Hediyye*, *Âsâru adîde*, *el-Âsârü'l-ehab li-meyli hubbi'l-Arab*, *Hüccetü'l-hattî'l-hasen*, *Turârü's-selâm li-ahrâri'l-İslâm*, *Şerefü'l-akîde*, *Tahkîku's-salavât ve es-Salavâtü's-şerîfe Akîdetü's-sûfiyye*, *Tefsîru sûreti'l-Fâtîha ve Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî* 3. Literary works: *Terceme-i Kânûnü'l-edeb*, *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, *Durûb-ı Emsâl ve el-İstulâhâtü's-şi'riyye* (Yılmaz, 2006, p. 114). Many of these works have been studied and many of them have been published with roman letters. It is also determined that Müstakimzâde wrote two works about music. The first of these works is a work in which religious music lyrics are written but the author version cannot be determined. It was copied by Derviş Halil in 1797. This work also has a section with the names of composers who wrote works in religious music. Investigation and introduction of the copy version of aforementioned lyric journal was made by Muammer Kemal Özergin in 1980 (Özergin, 1980, p. 9). It has been determined that the only known work on music science of Müstakimzâde completed in 1772 is the work EH 1719 inventory numbered in the Library of Topkapı Palace Museum The Section of Trust Treasure. He titled this work as *İlm-i Musikiye Dair Risale*. Although the name of this work has been mentioned in some studies, it has been seen that there is no study about it. This treatise, written from the pen of Müstakimzâde on the 18th century Ottoman / Turkish music, is thought to contain significant information. The aim of the study is determined as translation and analysis of this work. For this purpose in the study, the analysis of the aforementioned work has been done by translating it into roman letters (Appendix 1). Secondly, similar sources are searched in terms of text and presented comparatively in the study. The work titled *İlm-i Musikiye Dair Risale*, completed by Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin in 1772, is registered under the inventory number of EH 1719 and with the name *Mecmua-i Resail-i Müstakimzâde* in the Library of Topkapı Palace Museum The Section of Trust Treasure. As it is understood, the main work is a journal composed of 337 leaves written on many subjects. The music chapter of the book has independent, different topics, cover and date like all other chapters (Appendix 1 and Appendix 2).

The musical treatise that sheds light on the eighteenth-century musical understanding of Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin is examined and the following results are obtained regarding its content:

1. Müstakimzâde mentioned the names of Ptolemy, Pythagoras, Eflatun and Safiyyüddin Abdülmümin Urmevi, respectively, and wrote some of the names of the scholars and the words narrated on the music of Batlamyus and

Urmevi in his work. The subject of the quoted sections is mainly about the definition of music, its origin, the birth of instruments and the effect of music on people.

2. In the quotations Müstakimzâde made, he mentions especially berbatt/kopuz, ud, zenc (a kind of ney) instruments and states who invented these and how these instruments are spreaded. "Nadr Haris Bin Kelede" and "Said bin Miscah" are mentioned as the leading names in the first performing, teaching and spreading of the instruments.

3. The treatise contains information on how music was discovered by Pythagoras, written and why music affects man, often found in the edvâr books of the literature. Müstakimzâde supports his view by including a few hadiths as well as quotations from the scholars mentioned above, on the proof that the music is a virtuous science.

4. Müstakimzâde gave place to the relation between four elements, four branches, twelve maqams, horoscopes and planets which are included in the classical edvâr books.

5. Müstakimzâde completed his treatise with a traditional couplet by giving detailed information on the human temperaments, to the specific times of the maqams, when maqams are effective on people (*Fa'il-i mutlakdan özge nesne yokdur arada, Gersen idrak iylemezsên bil ki sendedür kusûr*).

In addition, it is determined that the treatise of Müstakimzâde has similarities with some treatises. It is determined that the most similarity in terms of sentences is with Hasan Sezayi Gülşeni's treatise. It has been observed that it has a significant similarity with the work named *Musiki Risalesi* numbered A 131 in the Turkish National Library and *Musiki Risalesi* numbered EH 2069 in the Library of Topkapı Palace and it has few similarities with the edvâr of Akovalızâde Hatem Efendi, compared to other versions.

On sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk musikisi denildiğinde birkaç musiki nazariyatçısı, birkaç edvâr ya da risale akla gelmektedir. Bu eserlerden *Kitabu İlmi'l-Musiki alâ vechi'l-Hurûfât*, *Kitab-ı Musikar*, *Hızır Ağa Edvârı* gibi birkaç eser daha sayabiliriz. Fakat on sekizinci yüzyıl gibi Osmanlı/Türk musikisinin en üretken dönemlerinde çok iyi bilinen birkaç eser ya da müellif dışında başka eser ya da müellif yok mudur? Bu konuda yeterli araştırma yapılmadığı anlaşılmaktadır. Zira her geçen gün yeni bir risale, edvâr ya da mecmuaya dair çalışmalar ortaya çıkmakta, bu çalışmalar da yeni araştırmalara zemin oluşturmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye, Nuruosmaniye gibi zengin kütüphanelerde sadece ismi zikredilen ama içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığımız onlarca kıymetli eser bulunmaktadır. Bu eserlerden bir tanesi de Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'e ait *İlm-i Musikiye Dair Risale* adlı eseridir.

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin 1719 yılında İstanbul'da doğdu. Babası, Seyyid Hasan Paşa Medresesi müderrislerinden Mehmed Emin Efendi'dir. Babasının yanı sıra birkaç âlimden daha dersler aldı, Arapça ve Farsça öğrendi. Sülüs, nesih ve ta'lik yazıyı öğrenerek kendini yetiştirdi. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Mehmed Emin Tokadî'ye intisap ederek yedi yıl hizmetinde bulundu, kendisinden tarikat hilâfeti ve hadis icâzeti aldı. Bir süreliğine Bursa'da kaldı. Başta tasavvuf olmak üzere dinî ilimlerin hemen hepsinde, dil ve edebiyat sahasında çok sayıda eser kaleme aldı. Şairlik yönü de bulunan Müstakimzâde tarih düşürmede çok başarılıdır ve birçok eserinin adı ebcedle telif tarihini vermektedir. Ömrünü yoksulluk içinde geçiren Müstakimzâde, geçimini kitap istinsah ederek sağlamıştır. 14 Temmuz 1788 yılında vefat etmiştir (Yılmaz, 2006, s. 113-114).

Müstakimzâde'nin telif ettiği eserler biyografik, dini/tasavvufi ve edebi olarak üç bölümde incelenebilir. İslâm dünyasında yetişen meşhur şahsiyetlerin kısa biyografilerini içeren Arapça eseri *Mecelletü'n-nisâb*, Osmanlı şeyhülislâmları hakkında yazılmış ilk eser olan *Devhatü'l-meşâyih*, İslâm dünyasında hat sanatında meşhur olmuş pek çok kişinin biyografisinin alfabetik olarak yer aldığı *Tuhfe-i Hattâtîn*, Ahmed Resmî Efendi'nin eserinin kısa bir zeyli olan *Zeyli Hamiletü'l-küberâ*, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hakkındaki *Kitâbü'l-Menâkıb* adlı eseri biyografik eserleridir. İmâm-ı Rabbânî ve oğlu Muhammed Ma'sûm'un Mektûbât'larının tercümesi olan eseri *Terceme-i Mektûbât-ı Kudsiyye*, tarikat taçlarına dair önemli bir eser olan *Risâle-i Tâciyye*, Müstakimzâde'nin şeyhi Mehmed Emin Tokadî'ye sorduğu ahlâkî, tasavvufî soruları ve cevaplarını ihtiva eden eseri *Tuhfetü'l-merâm*, Bayramî Melâmîliği'nin tarihine dair temel eserlerden biri olan *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, Yahyâ eş-Şirvânî'nin evrâdının tercüme ve şerhi olan *Şerh-i Vird-i Settâr*, Şeyh Mehmed Nazmi Efendi'nin Hediyetü'l-ihvân adlı eserinin ihtisarı olan *Hulâsatü'l-Hediyye*, içlerinde rakam adlarının geçtiği kırk hadis derlemesi olan eseri *Âsârü adîde*, Araplar'ı ve Arapça'yı sevmekle ilgili kırk hadisin tercümesi olan *el-Âsârü'l-ehab li-meyli hubbi'l-Arab*, güzel yazı yazma ile ilgili kırk hadis ve şerhleri olan *Hüccetü'l-hattî'l-hasen*, selâm ve selâmlaşma hakkında noktasız harflerden oluşan kırk hadis ile noktasız harflerle yapılmış şerhleri olan *Turarü's-selâm li-ahrâri'l-İslâm*, İmâm-ı Âzam'ın Fıkhü'l-ekber'inin tercüme ve şerhi olup Fıkh-ı Ekber Tercemesi adıyla anılan *Şerefü'l-akîde*, namazla ilgili çeşitli konuları ihtiva eden *Tahkîku's-salavât* ve *es-Salavâtü's-şerife* adlı eserlerinin yanı sıra *Akâdetü's-süfiyye*, *Tefsîru sûreti'l-Fâtiha* ve *Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî* adlı eserleri dinî-tasavvufi eserleridir. Hubeyş et-Tiflîsî'nin Kânûnü'l-edeb fi Zabti kelimâti'l-Arab isimli Arapça-Farsça eserine Türkçe'lerinin de ilâvesiyle meydana getirilmiş ansiklopedik bir sözlük olan *Terceme-i Kânûnü'l-edeb*, Hz. Ali divanının nazmen

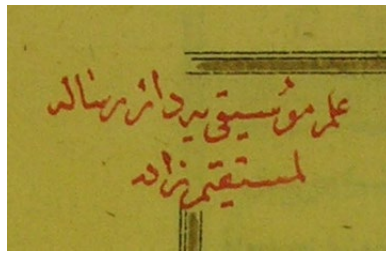
tercümesi ve nesren şerhi olan eser *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, alfabetik olarak sıralanmış 448 adet Türk atasözünü ihtiva eden *Durûb-ı Emsâl* ve *el-İstulâhâtü 'ş-şî 'riyye* adlı eserleri ise edebî eserleridir (Yılmaz, 2006, s. 114).

Bu eserlerinin birçoğu üzerine çalışmalar yapılmış, birçoğu da yeni harfler ile yayımlanmıştır. Ayrıca Müstakimzâde'nin musiki üzerine de iki eser telif ettiği tespit edilmiştir. Bu eserlerden ilki dini musiki güftelerinin kaydedildiği fakat müellif nüshası tespit edilemeyen bir eserdir. Bu eser Derviş Halil tarafından 1797 yılında istinsah edilmiştir. Bu eser aynı zamanda dini musikide eser yazmış olan bestekârların isimlerinin verildiği bir bölüme de sahiptir. Mezkûr mecmuanın istinsah nüshasının inceleme ve tanıtımı 1980 yılında Muammer Kemal Özergin tarafından yapılmıştır (Özergin, 1980, s. 9). Müstakimzâde'nin müellif nüshası olduğu kabul edilen musiki ilmine dair bilinen tek eserinin de 1772 yılında tamamladığı, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Bölümü'nde bulunan EH 1719 envanter numaralı eseri olduğu tespit edilmiştir. Bu eserine başlık olarak da "İlm-i Musikiye Dair Risale" adı vermiştir. Bu eserin ismi bazı çalışmalarda zikredilmişse de üzerinde çalışma yapılmadığı görülmüştür¹. On sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk musikisine Müstakimzâde'nin kaleminden yazılmış bu risalenin önemli bilgiler içerdiği düşünülmektedir. Çalışmanın amacı da bu eserin çeviri ve incelemesinin yapılması olarak belirlenmiştir. Çalışmada bu amaçla, öncelikli olarak mezkûr eserin yeni harflere çevirisi yapılarak incelemesi yapılmıştır (Ek 1). İkinci olarak da metin bakımından benzer kaynaklar araştırılmış ve çalışmada karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

***İlm-i Musikiye Dair Risale* Adlı Eserin Sadeleştirilmiş Metni ve İncelenmesi**

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in 1772 tarihinde tamamladığı İlm-i Musikiye Dair Risale başlığını verdiği eser, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Bölümü'nde EH 1719 envanter numarası ile ve "Mecmua-i Resail-i Müstakimzâde" ismi ile kayıtlıdır. Anlaşılacağı üzere ana eser birçok konuda kaleme alınmış, 337 varaktan oluşan bir mecmuadır. Kitabın musikiye dair bölümü ise diğer tüm bölümler gibi bağımsız, farklı konu, kapak ve tarihe sahiptir (Ek 1 ve Ek 2).

İlm-i Musikiye Dair Risale bölümü toplam üç varaktan oluşmakta olup, Türkçe ve nesih yazı türü ile yazılmıştır. İç kapağında "İlm-i Musikiye Dair Risale-Müstakimzâde" yazılıdır (Resim 1).

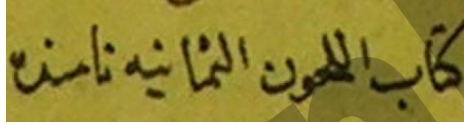
Resim 1. Risale Başlığı: *İlm-i Musikiye Dair Risale* (Müstakimzâde, 1772, vr. 50b).

Musiki risalesinin ilk konusu "Elhân"dır. Müstakimzâde'ye göre elhân, geometri (hendese) kuralları ile belirlenmiş ve vücuda getirilmiştir. Bu konuda bir anlaşmazlığın hâkim olduğu görülür; bazılarına göre bu kurallar sonradan uydurulmuştur, bazıları da aksini iddia etmektedirler. Tüm bu anlaşmazlıklara Müstakimzâde'nin son

¹ Recep Uslu'ya ait "Müzik Bibliyografyası-1" adlı kitapta (Uslu, 2016, s. 143) mezkûr eserin adı "*Risâle fi ilmi mûsîka*" olarak yazılmışsa da aynı eserden bahsedilmektedir.

noktayı şu cümleler ile koyduğu görülür: *Vâzı'ı musikide [musikiyi yapan, yerleştiren, koyan] ihtilâf [anlaşmazlık] olunub bazıları Batlamyus'dur [İskenderiyeli bilgin] didiler, essahı dahi [doğrusu da] budur* (Müstakimzâde, 1772, vr. 50b).

Müstakimzâde bu görüşünü desteklemek amacıyla Batlamyus²'un telif ettiği *Kitab'ül lühûn el-Semâniye* adlı eserini öne sürmektedir. Bilindiği üzere Batlamyus'un üç bölümden oluşan ve ilkçağ Grek müziğinde kullanılan seslerin matematik teorisi, müzik aletleri ve bunların özellikleri konularını ihtiva eden *Harmonikon* adlı bir eseri vardır³. Müstakimzâde'nin mezkûr eserin Türkçeye ya da Arapçaya tercüme edilmiş bir nüshasından bahsettiği anlaşılmaktadır.

Resim 2. Batlamyus'un *Kitab'ül lühûn el-Semâniye* adlı eserinin başlığı

Batlamyus mezkûr eserinde insanların sesten ziyade melodiden, musikiden ziyadesiyle etkilendiğini ve hoşlandığını belirtmektedir.

Müstakimzâde musiki kelimesinin kelime kökenine de değinmektedir. Bu bilgileri de Batlamyus'un mezkûr eserinden alıntı yaptığı anlaşılmaktadır. Alıntıya göre "Musiki" kelimesi antik Yunancaya dayanmaktadır ve iki kelimedenden oluşmaktadır. "Musi" nağmeler ve "ki" ise "mevzûn/vezinli söz" manasına gelmektedir.

Musiki ilmine dair yazılan kitaplarda genellikle musikinin şerefli bir ilim olduğunun ispatına dair bazı rivayetlere yer verilir. Müstakimzâde ise musikinin şerefli bir ilim olduğunun ispatına yönelik Batlamyus'dan ve Fisagoras'tan alıntılar yaptığı görülür:

Musiki sanatı şerefli sanatlardandır. Şundan dolayı ki, Batlamyus'un Ma'rifet-i Micestî [Batlamyus'un riyazi ilimlerinden geometri üzerine tasnif ettiği kitap⁴], İlm-i Hesap⁵, Ma'rifet-i Iklides⁶, İlm-i Nücüm⁷, İlm-i Tıbb adlı eserlerinde musiki ilmine dair bilgiler mevcuttur. Ve musikinin konuları ruhun özü olduğu için dinleyicilere tesir etmektedir. Ama diğer sanatların konuları ise bedensel yapısı ile ilgili olup, insan ruhu ile alakası olmadığı için tesir etmez (Müstakimzâde, 1772, vr. 50b).

Müstakimzâde, musiki sanatının şerefli olduğunun ispatına yönelik Batlamyus alıntılarında sonra diğer bir âlim olan Fisagoras'ı zikretmektedir. Hatta Müstakimzâde'nin de katıldığı anlaşılana göre Fisagoras ilâhîdir:

Musiki sanatı şerefli sanatlardandır. Gerçeği rivayet edenlere göre musikiyi ortaya koyan âlimler ilâhîdir (Allah'a mensuptur). Hatta Fisagoras, bu âlimler içinde dünya lezzetlerinden ve rahatından vazgeçerek

² Batlamyus (Claudius Ptolemy) ve *Harmonikon* adlı eseri hakkında Jon Solomon'un "Ptolemy Harmonics", adlı eseri incelenebilir (Solomon, 2000).

³ Batlamyus'un bu eseri Yunanca, Latinceye ve İngilizceye çevrilmiştir. Arapça ya da Farsçaya tercüme edilmiş bir nüshası ile karşılaşılmalıdır.

⁴ Sintaksis veya Matematikis Sintaksis adıyla anılan ve on üç bölümden oluşan eser şu konuları ihtiva etmektedir: Astronomi ile ilgili genel bilgiler, trigonometri, iklimler teorisi, güneş yılı, ayın periyodları, anomali (ayın yörüngesinin eğikliği), güney ve kuzey yarım kürelerindeki sabit yıldızlar katalogu, gezegenler teorisinin esasları, Mars, Merkür, Venüs, Satürn ve Jüpiter gibi o dönemde bilinen gezegenlerin hareketleri, doğuş ve batış zamanları (Aydın ve Aydın, 1992, s. 197).

⁵ *Kitâbü'l-İktisâs* adı ile bilinen eseri olabilir.

⁶ Öklid'in beşinci postülasının ispatını konu alan eseri günümüze kadar gelmemiştir (Aydın ve Aydın, 1992, s. 199).

⁷ Batlamyus'un "el-Kanûn fi 'ilmi'n-nücûm" adlı eseri olmalıdır. İlkçağ'ın astronomiye ait en geniş ve mükemmel eseri sayılan bu kitap coğrafya açısından da önemlidir. Batlamyus yeryüzünü yedi iklim bölgesine ayırarak her bölgede bulunan şehirlerin adlarını, enlem ve boylamlarını cetveller halinde göstermiştir (Aydın ve Aydın, 1992, s. 198).

mükemmelliğe erişenlerdendir. Adı geçen âlimin musikide çıkarımları neticesinde sundukları, faydasız olmayıp, ruhların tanrı âleminde musikiye alışmış olmaları ve insanların bunları kaydetmiş olmalarıydı. Hatta Fisagoras musiki aletlerini ibadet yerlerine ve mabetlerine yerleştirip, o yerlere mahsus musiki aleti olmasını dahi sağlamıştır (Müstakimzâde, 1772, vr. 50b).

Müstakimzâde Fisagoras alıntılarında sonra Eflatun'un birçok yazılı kaynakta karşılaştığımız söz ve bilgilerine yer vermektedir. Musiki sanatının nasıl yayıldığı, nağmelerin insanları nasıl tesir ettiği anlatılmakta ve bu bilgilerin desteklenmesi için de Eflatun'dan alıntılara yer verilmektedir:

Eflatun "men semi'al-gınâ bikemali edabe mate tûba⁸" demiştir. Musiki sanatı Yunanlı bilginlerden Farslılara, onlardan da Arap bilginlere intikal etmiştir. Naklolunmuştur ki nağmeler insanlara neşe ve gönül açıklığı vermektedir. Musiki, seslerin tekrar tekrar, boğazda nağmelerin devir ettirilerek güzel ezgiler türetilmesine denilir. Ve Eflatundan rivâyet olunmuştur ki herkes nağmeler ile evvela en güzel seslerin işitilmesiyle coşar. "Sazendelerin çalgıları çeşitli şeylerden esinlenerek icat edilmiş, berbatt yani kopuz yahut ud olarak isimlendirilmiştir" deniliyor olsa da bu da doğru değildir. Çünkü çalgıların mucidi Batlamyus'tur (Müstakimzâde, 1772, vr. 50b-51a).

Müstakimzâde risalesinde birkaç çalgı ismine değindiği görülmektedir. Bu çalgılar berbatt/kopuz ve uddur. Bu çalgılar arasında da özellikle berbatt çalgısının kelime kökenine ve tel sayısına ve her bir telin karşılıkları olan insan huyları da verilmiştir:

Ve berbatt⁹, kelime manası yorumlanacak olursa "cennet kapısının gıcırtsından alınmış" demektir. Ve berbatt'ın dört telinin her biri insan tabiatlarından birine karşılık gelen huylardır. İnce zir teli sevdâ karşılığı tel, ikinci kan karşılığı tel, üçüncü tel balgam karşılığı tel ve tel dört ki dört unsurun kaba teli olup mühür ismi verilmiştir. Safraya karşılıktır. Her ne zaman ki dört telin sesi düzenli ve seyri uyumlu olursa, insan nefsi içinden hem-cinsini ortaya çıkarıp, tek ezgi olur (Müstakimzâde, 1772, vr. 51a).

Müstakimzâde, Batlamyus'un icat ettiği çalgıların bilgisi verdikten hemen sonra Arapların ve Acemlerin hangi çalgıları yaptıkları, bu çalgıları ilk defa kimlerin icra ettikleri konularına geçmekte ve dikkat çeken bilgiler kaydetmektedir:

Arab kavmi "zenc" adı verilen ney'i iyi yaparlar ki Farsça'da siyah anlamına gelir. O da iki kısımdan oluşmaktadır. Halk arasında "زِيل / zil" denilen sazı ise Acemler meydana getirmiştir. Tellerden ses elde etmek için saza perde tabir olunan bağlar koydular, her perdeden bir makam icra ettiler. Ve ilk olarak ud ile Arabça Acem nağmelerini icra eden Nadr Haris Bin Kelede¹⁰ [نضرين حارث بن كلد] der ki: "Hireye râhî [yola ait] ve kiraye takrîb ve darb" ud ile Acem nağmelerini icra etti ve daha sonra Mekke Şehrinde isteklilere öğretti. Daha sonra ise İslamiyet'te ilk olarak Acem nağmeleri ile şarkılar söyleyen kişinin "Said bin Miscah" olduğu rivayet olunmuştur (Müstakimzâde, 1772, vr. 51a).

⁸ "Bir kimse bir musiki eserini tam anlamıyla dinlediğinde onun verdiği güzel manevi duygulardan dolayı coşar, harekete geçer."

⁹ Berbatt: saz-ı kadim ve meşhur olup zamanımızda laguta demekle maruf ve zamm-ı bain ile müstameldir. Farside iki cüzden mürekkebe berbatt'dan galat olub Arabide zamm-ı ayn ile ud dirlir. Berbatt'ın bir cüzi sine manasına feth-i ba ve sükûn ra ile ber ve cüz-i digeri kaz manasına Arab-ı mahrir ile bat olmağla manayı terkibesi kaz köksüne müşabe demek olur (Mehmed Hafid, 1806, s. 78-79).

¹⁰ Kureyş'in zenginlerinden olup ticaret için Hire'ye ve İran'a giderdi. Bu seyahatleri sırasında Fars sanat ve kültürüyle ilgilenerek ud çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrenmiş, oralardan Mekke'ye şarkıcı câriyeler getirmişti. Bazı araştırmacılar onu Sakîf kabilesine mensup Tâifli tabip Hâris b. Kelede'nin oğlu olarak gösterirlerse de bu doğru değildir (Aycan, 2006, s. 280).

Bütün edvâr ve risalelerde genellikle ele alınan konulardan birisi de Fisagoras'ın musikiyi nasıl keşfettiği ve telif ettiğini konu alan rivayettir. Bu rivayet Müstakimzâde'nin risalesinde de aynen aktarılmaktadır:

Arap fasihlerinden ve bütün dünyada eskilerin önde gidenlerinden Hazreti Abdülmümin'in telif ettiği Kitab-ı Edvâr'da hoş bir bilgi verilmektedir ki musiki ilminin ilk olarak ortaya koyan hakîm Fisagoras'dır. İlim ve hikmette Hazret-i Süleyman'ın (as) öğrencilerinden olan Fisagoras, rüyasında üç gün üç gece, arka arkaya nurlu bir şahıs görünüp hitap eder di: "Yâ Fisagoras kum ve izheb ilâ sahilü'l bahr ve hasıl ilmen gariben. Yani: "Yâ Fisagoras kalk ve deniz kıyısına git ki bambaşka bir ilim keşfedip telif eylesin." Ardından Fisagoras üç sabah o deniz kenarına vardı ve hiç kimseyi bulamadı. Burada bir kaç demirci uygun bir usul ile çekiç vurmaktaydılar. Bunların uygun darplarından Fisagoras'ta bir fikir meydana geldi ve evine geri döndü. O gece uyumadan bu ilmin kurallarını ve usulünü yazıp daha sonra matematikteki gücüyle bir mertebeye getirdi. Zevk haliyle şaşkınlık veren açıklamasında bu sözün haline ilişkin son kelimeleri şu şekildedir: "inni isma nagamâtin şehineten min harekât el-eflâk." Yani ben semâların hareketinden leziz ve latif nağmeler işitirim" (Müstakimzâde, 1772, vr. 51a-51b).

Müstakimzâde Alimlerin yazdıklarına dayanarak insanların musikiden neden zevk aldığını açıklamakta ve musikinin faziletli olduğuna ispat olarak da birkaç hadis-i şerifi öne sürmektedir:

Âlimlerin yazdıklarına göre ruhlar, tanrı âleminde eğlence ve sevinç coşkusu içinde oldukları için musikiye alışmışlardır. Zira arınmış insanlar latif nağmeler işittiğinde kalplerinde açılma meydana gelir. Şimdi doğru olan budur ki ruh, ruhani zevkle, özlemle kavuşma isteğindedir ve musikiyi işittiğinde bu istek galip gelir ki bedenden ayrılıp nice dem kendinden geçip aklı alınmış gibi olur. Belki aşırıya gidilirse aklını da kaçırabilir. Bu ilmin faziletli olduğuna delil olacak birkaç hadis-i şerif de vardır:

"Zeyyinu'l-Kur'ane bi esvatikum fe inne savte'l-hüsni yezidu fi'l-Kur'an i hüsna¹¹ ve kâle aleyhisselam li külli şey'in hilyetün ve hilyetü'l- Kur'an es-savtül-hüsni¹² ve kâle aleyhisselam ikrau'l-Kur'an bi luhuni'l-arabi.¹³"

Klasik edvâr kitaplarında yer verilen dört unsur, dört şube, on iki makam, burçlar ve gezegenler arasındaki ilişkiye Müstakimzâde de risalesinde yer vermektedir:

Musikide dört şube vardır ki dört unsura (ateş, su, hava ve toprak) karşılık gelir. Bundan dolayı mizacı gereği ilişkisi ve bağı vardır. Adı geçen yedi ağazenin yedi gezegene bilhassa tam bir ilişkisi vardır. Adı geçen on iki makamın on iki burç ile münasebeti vardır. Dört şube: yegâh topraktır, dügâh sudur, segâh havadır, çargâh ateştir¹⁴. Yedi ağaze: gevaş'ın satürn, şehnaz'ın jüpiter, selmek'in mars, maye'nin güneş, nevrüz'un venüs, gerdaniye'nin merkür, hisar'ın ise ay ile ilişkisi vardır. On iki makam: rast kuzu burcuna, ırak boğa burcuna, ısfahan ikizler burcuna, küçek yengeç burcuna, büzürk aslan burcuna, zirgüle başak burcuna, rehavi terazi burcuna, hüseyni akrep burcuna, hicaz yay burcuna, buselik oğlak burcuna, neva kova burcuna, uşşak balık burcuna bağlıdır (Müstakimzâde, 1772, vr. 51b).

Bazı âlimlerin görüşüne göre bazı makamların hükümleri de Müstakimzâde'nin ele aldığı bir konudur:

¹¹ Buhari, Tevhid, 52. (Kuran'ı seslerinize güzelleştiriniz; çünkü güzel ses Kuran'ın güzelliğini daha da artırır).

¹² Abdürrezzak, Salat, 4173. (Her şeyin bir süsü vardır Kuran'ın süsü de güzel sestir).

¹³ Beyhâkî, Şuabü'l-İman. (Kuran'ı Arap nağmeleriyle okuyunuz).

¹⁴ Özellikle ateş yazılmış, "nâridir" yazılmamıştır.

Felsefe akımına¹⁵ katılan âlimler Irak'a lezzet derler. İsfahan'a cömertlik, küçek'e hüznün, büzürk'e korku, zirgüle'ye uyku, rehavi'ye ağlama, hüseyini'ye güzellik¹⁶, hicaz'a alçak gönüllülük, buselik'e kuvvet, neva'ya yiğitlik, uşşak'a gülme derler. Ama rast'a¹⁷ ait bir hüküm yoktur (Müstakimzâde, 1772, vr. 51b).

Müstakimzâde genellikle musiki risalelerinde ya da edvâr kitaplarında "Fârâbî Edvârı"na atfedilen, makamların tesir ettiği vakitlere ve tabiatlarına ilişkin konuya da risalesinde yer vermiştir:

Makamaların hususi zamanları vardır. Yalancı sabah vaktinde rehavi, fecir vaktinde hüseyini, öğlene yakın kuşluk vaktinde rast, en büyük kuşluk vaktinde buselik, gündüz ortasında zirgüle, öğle ile ikinde arasında hicaz, ikindi vaktinde irak, gün batımında İsfahan¹⁸, daha sonra akşam vaktinde neva, akşam vaktinden sonra büzürk, uyku vaktinde zirefkend dinlenilmeli ve icra edilmelidir. Makamların tesir ettiği zaman diliminde kendine mahsus vakitleri de vardır. Eski filozoflar yirmi dört saati on iki makama on iki makamı da dört tabiata uyarlamışlardır. Örneğin sabah vaktinden kuşluk vaktine dek tabiatı serd ü terdir (ıslak soğuktur). Germ ü huşk (kuru sıcak) tabiatında olan makamlardan kullanılanlar bunlardır: sırasıyla küçek, hüseyini, uşşak, nevrüz, nişabur, hisar, muhayyer, acem, neva ve aşirandır. Ve kuşluktan ikindiye varınca tabiatı ise germ ü huşkdur (kuru sıcaktır). Serd ü ter (ıslak sıcak) olan makamlardan kullanılanlar bunlardır: irak, zirgüle, neva, segâh ve hisar, nihavend, acem ve irak. İkindiden yatsıya dek tabiat germ ü terdir (ıslak sıcak). Serd ü huşk (kuru soğuk) olan makamlardan kullanılanlar ise İsfahan, rehavi, buselik, maye, bestenigar, gerdaniyye, aşiran, pençgâh, uzzal, hicaz ve nihavend'dir.

Bu kullanılan makamlardan tesirleri olanlar kâinatın hükmü üzere insanların yaratılışı gereği renklerinin dahi tabiatları vardır. Âlimlerin sözüne göre kara yağız olanların tabiatları "germ ü huşkdur" ki irak makamına bağlı olanlarda dâhildir ki yukarıda isimleri zikredilmiştir. Buğday tenlilerin tabiatları "germ ü terdir" ki İsfahan makamına bağlı olanlarda dâhildir, yukarıda isimleri zikredilmiştir. Ve kumral olanların tabiatları "serd ü terdir" ki küçek makamına bağlı olanlarda dâhildir ki yukarıda isimleri zikredilmiştir. İstenilen sıralama ve yazı hakirin iradesinde olduğunun beyanıdır:

Fa'il-i mutlakdan özge nesne yokdur arada

Gersen idrak işlemezsün bil ki sendedür kusûr (Müstakimzâde, 1772, vr. 51b-52a).

Müstakimzâde, risalesinin sonunda eser telif tarihini¹⁹ "tarih ale'l-âde/âdet olduğu üzere" notundan hemen sonra kendi isminin de bulunduğu cümle ile "tarih düşürerek" (1186/1772) eserini tamamlamıştır (Resim 3). Musiki risalesinin yeni harflere çevirisi Ek 1'de verilmiştir.

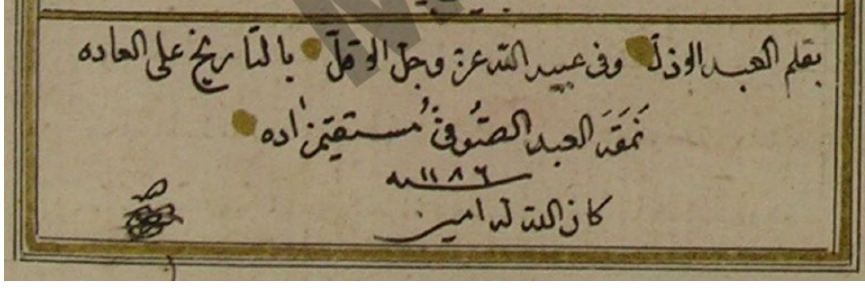
¹⁵ İki felsefe akımından bahsedilmektedir: Pisagor felsefesini benimseyen ve özellikle XVII. YY'da Şahabeddin Sühreverdi tarafından başlatılan felsefe akımı. Müstakimzade'nin ise "Hükemâ-yı İsrâkıyye" tanımlaması ile Şahabeddin Sühreverdi tarafından başlatılan felsefe akımını kastettiği anlaşılıyor.

¹⁶ Unutulmuş ya da silinmiş olmalı.

¹⁷ On sekizinci yüzyılda telif edilen Kevserî Mecmuası'nda "Rast'a safâ derler" bilgisi mevcuttur (Kevserî, 31a).

¹⁸ Diğer kaynaklarda İsfahan yazılıdır.

¹⁹ Müstakimzâde genellikle eserlerinin telif tarihini "Tarih Düşürme" yöntemi ile vermektedir. Bu eserde de aynı yöntemle tarih düşürdüğü tespit edilmişse de (تمف العبد الصوفى مستقيزاده) elde edilen tarih 1185'tir.

Resim 3. Risale'nin tarih ve müellif bilgileri (Ek 1)

İlm-i Musikiye Dair Risale ile Benzerlik Gösteren Yazılı Kaynaklar

Müstakimzâde'nin *İlm-i Musikiye Dair Risale* başlıklı risalesinin bazı yazılı kaynaklar ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Cümleler bakımından karşılaştırıldığında, benzerlik gösteren tüm yazılı kaynakların ya yazarları bakımından ya da yararlandıkları kaynaklar bakımından bir kesişim noktaları olduğu düşünülmektedir.

Benzerlik bulunduğu tespit edilen kaynaklardan en eski tarihlisinin Hasan Sezayi Gülşeni'ye ait musiki risalesi olduğu tahmin edilmektedir (1146/1734). Kevserî Mecmuası'nda da benzer cümleler olduğu görülmüştür. Benzerlik görülen cümlelere ait bölümlerin Akovalızâde Ahmed Hatem Efendi'ye ait bir edvârdan alıntı olduğu tespit edilmiştir. Kısaca benzerlik görülen cümleler Akovalızâde Ahmed Hatem Efendi Edvârı'na aittir. Diğer eser ise Ankara Milli Kütüphane'de bulunan, müellifi bilinmeyen A 131 numaralı eserin ikinci risalesidir (A 131 üç risaleden müteşekkildir). Diğer eser ise Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan EH 2069 numaralı eserdir. Karşılaştırma yöntemi ile nüshalar arasında benzerlikler olduğu kadar bazı önemli farklılıklar da olduğu tespit edilmiştir. Benzerlik tespit edilen eserlerin benzer cümleleri tablolar yardımı ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

Tablo 1. Hatem Edvârı ile Müstakimzâde Risalesi'nde benzer cümleler

Hatem Edvârı	Müstakimzâde Risalesi
<p>1. Kim fenne musiki dedikleri niçündür malum oluna; zira "musi" lûgat-i Yunanca nağmeler demek olur. Ve "ki" demek mevzun demek olur. Pes bu fenni dahi nagamat-ı müstenidenin keyfiyeti telif idigünden ötürü musiki derler.</p> <p>2. Kale'n nebiyyü Sallallahu aleyhi ve sellem zeyyinu'l-Kur'ane bi esvatikum fe inne savte'l-hüsni yezidu fi'l-Kur'an i hüsne ve kâle aleyhisselam li külli şey'in hilyetün ve hilyetü'l- Kur'an es-savtül-hüsni ve kâle aleyhisselam ikrau'l-Kur'an bi luhuni'l-arabi ve kâle'n-nebiyyi a.s. i'lenu haze'n-nikahi ve caluhufi'l-mescidi ve dribu aleyhi bi'd-dufufi²⁵ revahu et-Tirmizi en Ayiše (r.a.). Bu fenni telif etmeden garazları ol idi kim ervah ve nüfus alem-i kudsi me'nus kılalar idi mücerred lühud harb degil idi. Zira nefse, nagamat-i mülayeme istima etmekten bast hasıl olur. Ve dahi musâhabet-i nüfus-i aliye ve mücaveret-i alem-i ulviyyeyi tezkir ider. Onun içindir kim nefsi kendü kalıbını ol halde harekete getürür ve raks ettirir lakin tenin sıkleti hasebiyle uruc edemez. Az olur ki yerinden müfârekat ider. Nitekim</p> <p>3. Eflatundan rivayet "hareke fi semi'al-gınâ Bi-kemâli edabe mate tûba" (Kevserî, vr. 221b).</p>	<p>1. Ve musiki lafz-ı Yunani olub iki kelime Yunani'den mürekkebirdir. "Musi" nagamat manasına ve "ki" mevzûne ve meleze manasında olub musiki nagamat mevzuna ve meleze demek olur.</p> <p>2. Yani ben hareket-i eflâkden leziz ve latif nağmeler işidirim ve tasnifden garaz hükemâ bu idi ki ervah ve nüfusu Alem-i kudse menûs kılalarına an ki mücerred lehv ve tarab ola. Zira nüfus-ı zekiyeye nagamat-ı latife istimâ'ndan bast hâsıl olur. İmdi tahkik budur ki ruhâ âlem-i mânâ semtine zevk-i rûhâni vasıtasıyla iştiyak-ı telâk ber-vechile galib olur ki bedenden müfârekat idüb nice dem bihod olub meslûbul-akl olur. Belki ifrat-ı insilahdan fevt olur. Bu ilmin faziletine delile birkaç hadis vuku olmuşdur ez-cümle:</p> <p style="text-align: center;"><i>Zeyyinu'l-Kur'ane bi esvatikum fe inne savte'l-hüsni yezidu fi'l-Kur'an i hüsna ve kâle aleyhisselam li külli şey'in hilyetün ve hilyetü'l- Kur'an es-savtül-hüsni ve kâle aleyhisselam ikrau'l-Kur'an bi luhuni'l-arabi.</i></p> <p>3. Ve Eflatun "men semi'al-gınâ bikemali edabe mate tûba" demişdir.</p>

Tablo 1'de görüldüğü gibi Hatem Edvârî ile Müstakimzâde Risalesi'nde cümleler aynı düzende olmasa da benzerlikler vardır. Musiki kelimesinin kelime kökeni, manası, musikinin faziletli bir ilim olduğunun ispatına yönelik olarak kaydedilen birkaç hadis-i şerif ve Eflatun'a ait olduğu rivayet edilen bir söz, cümleler bakımından benzerdir. Fakat benzerlik olan cümlelerden hareketle Müstakimzâde'nin yararlandığı kaynaklardan birisinin Hatem Edvârî olduğunu söylemek güçtür.

Tablo 2. A 131 ve EH 2069 numaralı Musiki Risaleleri ile Müstakimzâde Risalesi'nde benzer cümleler

<i>A 131 Numaralı Musiki Risalesi ve EH 2069 Numaralı Eser²⁰</i>	<i>Müstakimzâde Risalesi</i>
"...Safiyüddin Abdülmümin, Nasirüddin-i Farabi...Hâce Abdülkadir Meragî telifleri olup ve bu ilm-i musikinin ibtida vaz' hakîm Fisagoras dır ki ilm ve hikmetde Hazret-i Süleyman aleyhisselam telâmizesinden olub bi-emrullahi teala âlem-i misâlde üç gice âlet-tevâli bir şahsı nurani zâhir olub hitab ider ki: "Yâ Fisagoras kum ve izheb ilâ sahilü'l bahr ve hasıl ilmen gariben." Yani yâ Fisagoras kalk ve azimet eyle kenar-ı bahra ki ilm-i garib hâsıl ve telif eylesin..." (Doğrusöz, 2012, s. 100).	"...Mevlânâ Abdülmümin telif eylediği <i>Kitab-ı Edvâr</i> 'da rivayet-i hoş dirâyet ider ki bu ilmi musikinin ibtida vaz' hakîm Fisagoras dır ki ilm ve hikmetde Hazret-i Süleyman aleyhisselam telâmizesinden olub bi emrullahuteala Âlem-i misâlde üç gün üç gice âlet-tevâli bir şahsı nurani zâhir olub hitab ider ki: "Yâ Fisagoras kum ve izheb ilâ sahilü'l bahr ve hasıl ilmen gariben." Yani yâ Fisagoras kalk ve azimet eyle kenar-ı bahra ki ilm-i garib hâsıl ve telif eylesin..."

Tablo 2'de görüldüğü gibi Ankara Milli Kütüphane'de bulunan A 131 numaralı Musiki Risalesi ile EH 2069 numaralı Musiki Risalesi adlı eserlerin ikinci risalesinde cümlelerin neredeyse büyük bir bölümünün benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Müstakimzâde, Safiyüddin Abdülmümin'in telif ettiği *Kitab-ı Edvâr* adlı eserinden alıntı yaptığını belirttiği bölümde musiki ilmini ilk olarak ortaya koyan isim Fisagoras'tır. EH 2069 ve A 131'de ise *Kitab-ı Edvâr*'da bu bilginin Urmevi'ye ait olduğuna dair bir atıf yoktur²¹. EH 2069 ve A 131 Numaralı *Musiki Risaleleri* ile *Müstakimzâde Risalesi*'nde benzer olduğu tespit edilen cümleler varak 51a'nın ikinci satırından başlayıp küçük farklılıklarla aynı şekilde son varığa kadar devam etmektedir. Yaklaşık iki varaklık benzer bölüm yazılı kaynaklar arasında güçlü bir bağ olduğuna işaret etmektedir denilebilir.

Tablo 3. Hasan Sezayi Gülşenî Risalesi ile Müstakimzâde Risalesi'nde benzer cümleler

<i>Hasan Sezayi Gülşenî Risalesi</i>	<i>Müstakimzâde Risalesi</i>
"...Ba'dehu zübde-i fusahâ-yi Arab kıdve-i hükemâ-yı şark u garb a'nî Safiyüddin Abdülmümin rahmetullah telif eylediği <i>Kitab-ı Edvâr</i> 'da rivayetvuhuş dirâyet ider ki bu ilmi musikinin ibtida mücidi Fisagoras'dır İlm-i hikmetde Hazret-i Süleyman aleyhisselamın telâmizelerinden olub..." (Uslu, 2002, s. 44).	"...Zira fusahâ-yi Arab kıdve kudemayı şark ve garb Mevlânâ Abdülmümin telif eylediği <i>Kitab-ı Edvâr</i> 'da rivayet-i hoş dirâyet ider ki bu ilmi musikinin ibtida vaz' hakîm Fisagoras dır ki ilm ve hikmetde Hazret-i Süleyman aleyhisselam telâmizesinden olub..."

Tablo 3'te görüldüğü üzere Hasan Sezayi Gülşenî'nin Risalesi ile Müstakimzâde'nin Risalesi'nde arasında da sıkı bir ilişkiye işaret eden benzerlikler vardır. Benzerlikler bakımından ise Müstakimzâde'nin eserinin Gülşenî'nin

²⁰ Ankara Milli Kütüphane'de bulunan, müellifi bilinmeyen A 131 numaralı eserin ikinci risalesi ile Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan EH 2069 numaralı eserin birinci risalesi küçük farklılıklarla aynıdır. Bu nedenle aynı tabloda her iki eserin birlikte ele alınması uygun görülmüştür (Bkz: Doğrusöz, 2012).

²¹ Kitâbü'l-Edvâr'da da Fisagoras ile ilgili bir bilgi yoktur.

risalesi ile daha yakın olduğu söylenebilir. Çünkü EH 2069 ve A 131'de *Kitab-ı Edvâr'a* yapılmayan atf Gülşeni ve Müstakimzâde'nin risalelerinde mevcuttur.

Müstakimzâde'nin risalesinin Hasan Sezayi Gülşeni'nin Risalesi diğer nüshalara nazaran çok daha fazla, Ankara Milli Kütüphane'de bulunan A 131 numaralı Musiki Risalesi ve EH 2069 numaralı Musiki Risalesi adlı eserlerle de önemli oranda benzerlik gösterdiği görülmüştür. Diğer nüshalara nazaran daha az olmakla birlikte Akovalızâde Hatem Efendi'nin edvârı ile de benzer yönleri olduğu görülmüştür. Bu benzerlikler müellifler arasında bir yakınlık olup olmadığı merakını uyandırmaktadır.

Tablo 4. Risale ile benzerlik gösteren eserlerin müelliflerinin kısa biyografisi

<i>Akovalızâde Ahmed Hatem Efendi</i>	Mora yakınlarında Akova'da doğmuştur. 1703'te İstanbul'a gitti, Yedikuleli Hâşimzâde Abdullah Efendi 'den sülüs ve nesih hatlarından icâzet aldı. Mehmed Emin Tokadı 'nin Şehzade Mehmed Camii'ndeki derslerine devam etti. Ardından Tokadı'nin delâletiyle Mekke'ye giderek dönemin Nakşibendî-Müceddidîye büyüklerinden, Yekdest-i Mekki diye bilinen Ahmed Cürânî 'ye (ö. 1119/1707) intisap etti. Hocasından irşad için icâzet almasının ardından Kahire 'ye geçti, burada on yıl kadar fennî ilimler tahsil etti. 1755 tarihinde burada vefat etti.
<i>Hasan Sezayi Gülşeni</i>	1669 yılında Mora yarımadasının kuzeydoğusunda yer alan Gördüs (Korinthos) kasabasında doğdu. 1687 yılında İstanbul'a gitti, oradan Edirne 'ye geçti. Edirne'de Şeyh Âşık Mûsâ Hankahı'nın postnişini Gülşeni şeyhi Mehmed Sırrî Efendi'ye intisap etti. Seyrüsülûkünü La'fî Mehmed Fenâî Efendi'nin yanında tamamlayıp hilâfet aldı. 1700 yılından sonra Mısır 'a giderek Gülşeni Tekkesi şeyhi İbrâhim Çelebi'den icâzetnâme aldı. Hasan Sezayi Gülşeni'nin bir divanının yanı sıra <i>Mektûbât-ı Sezâî</i> ve <i>Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısırî</i> adlarında bilinen üç eseri vardır. Ayrıca Hasan Sezayi Gülşeni'nin Zübde-i Makâle-i İlm-i Mûsikî ve Mecmûa-i Güfte adlı iki eserinin daha olduğu Recep Uslu tarafından makale olarak yayınlanmıştır (Uslu, 2002, s. 37-49). Sezâî'nin bazı ilâhilerinin çağdaş Enfi Hasan Ağa tarafından bestelediği de bilinmektedir (Konur, 2009, s. 81).
<i>Müstakimzâde</i>	1719 yılında İstanbul'da doğdu. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Mehmed Emin Tokadı 'ye intisap ederek yedi yıl hizmetinde bulundu, kendisinden tarikat hilâfeti ve hadis icâzeti aldı. 14 Temmuz 1788 yılında vefat etmiştir (Yılmaz, 2006, s. 114).
<i>Mehmed Emin Tokadı</i>	1664'te Tokat'da doğmuştur. Yedikuleli Hâşimzâde Seyyid Abdullah Efendi 'den sülüs ve nesih yazılarını meşkederek icâzet aldı. Ta'lik ve diğer hat çeşitlerinde de üstattı. bazı devlet ricâlinin dikkatini çekti ve reisülküttâb kalemi kâtipliğine tayin edildi. Derslerine İzzet Ali Paşa ve Yeğen Mehmed Paşa gibi devlet adamları da katıldı. Kesedar Ali Efendi 1114'te (1702) Edirne 'de görevlendirildiğinde oğluna ders vermesi için onu da beraberinde götürdü. Burada tanıştığı mûsiki üstatları Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, Küçük Müezzîn Mehmed Efendi ve Yahyâ Nazîm Çelebi 'den mûsiki dersleri almaya başladı (Şimşek, 2003, s. 467).

Tablo 4'te görüldüğü üzere Akovalızâde Hatem Efendi ile Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in en önemli ortak noktaları Mehmed Emin Tokadı'dır. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Mehmed Emin Tokadı'nin de bir süre Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, Küçük Müezzîn Mehmed Efendi ve Yahyâ Nazîm Çelebi'den mûsiki dersleri almış olması Akovalızâde ve Müstakimzâde'nin ilk musiki bilgilerini kimden aldıkları hakkında bilgi vermektedir.

Müstakimzâde'nin "Şerh-i İbârât" adlı eseri ve Kevserî'nin Akovalızâde Hatem Efendi'nin edvârından alıntı yapılan bazı bölümlerinde de (Enceşe, İmam Azam, İmam-ı Malik alıntıları gibi) benzer metinler vardır (Karagöz, 2019, s. 84-85).

Sonuç

Çalışmada on sekizinci yüzyılın en önemli mutasavvıf, hattat ve biyografi âlimlerinden biri olarak kabul edilen Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in on sekizinci yüzyıl musiki anlayışına ışık tutan musiki risalesi incelenmiş ve içeriğine ilişkin şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Müstakimzâde eserinde sırası ile Batlamyus, Fisagoras, Eflatun ve Safiyyüddin Abdülmümin Urmevi isimlerini zikretmekte, bu âlimlerden Batlamyus'un ve Urmevi'nin telif ettiği eser isimlerini ve musiki üzerine rivayet edilen bazı sözlerini eserine kaydetmiştir. Alıntı yapılan bölümlerin konusu ise temelde musikinin tanımı, kökeni, çalgıların doğuşu ve musikinin insanlar üzerindeki etkisine yöneliktir.

2. Müstakimzâde yaptığı alıntılarda özellikle berbatt/kopuz, ud, zenc (bir çeşit ney) çalgılarından bahsetmekte ve bu çalgıların kim tarafından icat edildiği ve nasıl yayıldığını belirtmektedir. Çalgıları ilk icra edenler, öğretilmesinde ve yayılmasında öncü isimler olarak "Nadr Haris Bin Kelede" ve "Said bin Miscah" zikredilmektedir.

3. Risalede, musikinin Fisagoras tarafından nasıl keşfedildiği, telif edildiği ve musikinin insana neden tesir ettiği üzerine genellikle edvâr kitaplarında rastlanılan bilgilere yer verilmiştir. Müstakimzâde musikinin faziletli bir ilim olduğunun ispatı üzerine bâlâda zikr olunan âlimlerden yaptığı alıntılarının yanı sıra birkaç hadis-i şerife de yer vererek görüşünü desteklemektedir.

4. Klasik edvâr kitaplarında yer verilen dört unsur, dört şube, on iki makam, burçlar ve gezegenler arasındaki ilişkiye Müstakimzâde de risalesinde yer vermiştir.

5. Müstakimzâde makamların hususi zamanlarına, insanlar üzerinde etkili olduğu vakitlere, insan mizaçları üzerine detaylı bilgiler vererek risalesini gelenekselleşen bir beyit ile tamamlamıştır (Fa'il-i mutlakdan özge nesne yokdur arada, Gersen idrak iylemezsen bil ki sendedür kusûr).

Ayrıca, Müstakimzâde'nin risalesinin bazı risalelerle benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Cümleler bakımından en fazla benzerliğin, Hasan Sezayi Gülşenî'nin Risalesi ile olduğu tespit edilmiştir. Ankara Milli Kütüphane'de bulunan A 131 numaralı *Musiki Risalesi* ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan EH 2069 numaralı *Musiki Risalesi* adlı eserlerle de önemli oranda benzerlik gösterdiği, diğer nüshalara nazaran daha az olmakla birlikte Akovalzâde Hatem Efendi'nin edvârı ile de benzer yönleri olduğu görülmüştür.

Kaynakça/References

- Aycan, İ. (2006). *Nadr b. Hâris*. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nadr-b-haris>.
- Aydın, C., & Aydın, G. (1992). *Batlamyus*. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus>.
- Doğrusöz, N. (2012). *18. Yüzyıl Osmanlı/Türk Müziği Çalışmaları-Musiki Risaleleri (Ankara Milli Kütüphane, 131 Numaralı Yazma)*. İstanbul: BİKSAD Yayınları.
- Karagöz, E. (2019). *Şerh-i İbârât/Mevlevilik, Musiki ve Semâ*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kevserî, Nayi Mustafa. *Kitab-ı Musikar*. Mf 1994 A 4941: 31a, Ankara Milli Kütüphane.
- Konur, H. (2009). Sezâ-i-yi Gülşenî. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni>.
- Mehmed Hafid (1806). *ed-Dürerü 'l-Müntehabâtü 'lMensûre fî Islâhi 'l-Galatâti 'l-Meşhûre*, İstanbul.
- Müstakimzâde Süleymân Sâdeddin. *Musiki İlmine Dair Risale*. No. 1719: 50a-52a, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Bölümü.
- Özergin, M. K. (1980). Müstakimzâde'nin Besteciler Fihristi. *Nesil Dergisi*, 4/43, 9-13.
- Solomon, J. (2000). *Ptolemy Harmonics*. Netherlands: Koninklijke Brill NV.
- Şimşek, H. İ (2003). Mehmed Emin Tokadî. Erişim Tarihi: 11 Aralık 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-tokadi>.
- Uslu, R. (2002). Hasan Sezaî Gülşenî'nin Bilinmeyen İki Musiki Eseri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3/12. 37-49.
- Uslu, R. (2016). *Müzik Bibliyografyası -1*. İstanbul: Çengi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2006). *Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin*. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustakimzade-suleyman-sadeddin>.

Ek 1. Risalenin Yeni Harflere Çevirisi

İLM-İ MUSİKİYE DAİR RİSALE / MÜSTAKİMZÂDE (v. 50a)

Hû el-main ve be-neste'in. Elhân kavâ'id-i hendese ile vaz ve ihtirâ olunub bazıları kavâ'id üzre mevzu'adır didiler. Hâtıme el-tahakkukun İshak el-Mevsilî kavli ahirin-der idüb ilm-i musikiye adem-i itlâilerine haml eylemişdir. Vâzı musikide ihtilâf olunub bazıları Batlamyus'dur didiler, essahı dahi budur: Batlamyus ibtida evzâ' ve el-kâb musikiyi müştemil *Kitab'ül lühûn el-Semâniye [Harmonica]* namında bir kitab telif eylemişdir ve Batlamyus eşref-i mantık-ı elhândır. Zira nüfûs-ı cemî avazeden ziyade nagamâtdan tabermen [?] ve mütelezziz olur. Nüfûsun dahi eşrefi musikiden ziyade müteessir ve mütelezziz olunur der idi. Ve musiki lafz-ı Yunani olup iki kelime Yunani'den mürekkebdir. "Musi" nagamat manasına ve "ki" mevzûne ve melez manasında olup musiki nagamât mevzuna ve meleze demek olur. Sınâ'at-ı musiki eşref sınâ'atındendir. Zira ma'rifet-i micesî [Batlamyus'un riyazi ilimlerinden geometri üzerine tasnif ettiği kitap] ve ilmi hesap ve ma'rifet-i ikliides [öklid?]. Ve ilmi nücum ve ilm-i tıbb ma'rifet-i musikiye mevkûfdur. Ve mevzûat-ı musiki cevâhir-i ruhani olmağla müstemiane tesir ider. Amma sair sınâ'atin mevzû'âtı ecsâm-ı tıbbiyyehi olup nüfûs ile alakası olmamağla tesir itmez. Bes musiki eşref sınâ'atdır. Râviye sahîhede vaz-ı musiki hükemâ' ilâhîdir. Hatta Fisagoras anların riyâzetle reside aksâ el-Kemâl olanlarındandır. Hükemâ'-yı mezbûrenin istihrâc-ı musikiden arzları lehv ve ahabb/ehabb olmayub âlem-i kudsi istînâs ervah ve telif-i nüfûs idi. Hatta âlât-ı musiki savâmi ve ma'bedlerine vaz idüb ol mahallere tahsis eylemişdi. Ve Eflatun "men semi'al-gınâ bikemali edabe mate tûba" demişdir. Ve san'at-ı musiki hükemâ'-yı Yunaniden Fürse anlardan dahi hükemâ'-yı Araba intikal eylemişdir. Menkuldür ki nagamât zebânın tekellüme adem-i kudretinden bakıyye evâr olup tabîat-ı elhânla bâlâ taktî' terci' tarikiyle eda eyledi ki sadâ olmağla istimâ' ile nüfûs-ı insâniyye münbasit olur. Ve terci' âvâzı hulkumde elhaniyle devir itdürür nagamât husûlüne dirler. Ve Eflatundan mervîdir ki her kimse ki muharrefin evvela tarab-engiz olur. Esvât-ı hüsnâ istimâ' eylesin mervîdir ki alet-i mutribe mülk ber müşerrahatı icadıdır ki Merîh gibi icad olunub berbatt yani kubuz yahud ud tesmiye olundu. Lakin bu rivayete [v. 50b] sanîa olup mucid-i âlât-ı mutribe Batlamyus'dur. Ve berbatt bâbülnecve ile tefsir olunub manası bab-ı cennet sarîrinden ahz olunmuşdur demek olur. Ve berbatt çâr evtâr üzerine vaz' olunub her biri tabâyi' insaniyyeden birine mukabil ve mahâzîdir. Tar-ı zir rakik olup sevda mukabili ve tar düvvüm dem mukabili ve tar süvüm balgam mukabili ve tar cihâre ki evtar erbaanın galîza olup mühr tesmiye olunmuşdur. Safrâ mukabilidir. Her-çend ki çâr evtârın sadaları mühtedil [?] ve seyr-i aheng ola. Nefs-i insânî ile mücâneset peyda idüb tabî'at ile yek lahın olur. Ve dahi lâ-be's'ül-mülk ihtira idüb mizmârı Arab icade ve zenc ki Farsisi zencidir o dahi iki kısım olup biri beyn-en-nâs zeyl dimekle ma'rûfdur ki Acem peyda eyledi ve tarları avâz saza perde tabir olunan bendler vaz' olunub her perdede bir makam icra eylediler. Ve ibtida Arabîde ud elhan Farsi icra iden Nadr Haris Bin Kelede [نضرين حارث بن كلد] der ki: "Hireye râhî ve kiraye takrîb ve darb-ı udi elhân Acem üzre badehu ahali-i Mekke-i Mükerrmeye talim eyledi. Badehu İslam'da ibtida elhan-ı acem ile teganni iden Said bin Miscâh olmak üzre mervîdir [rivayet olunmuştur].

Zira fusahâ-yı Arab kıdve kudemayî şark ve garb Mevlânâ Abdülmümin telif eylediği *Kitab-ı Edvâr*'da rivayet-i hoş dirâyet ider ki bu ilmi musikinin ibtida vaz' hakîm Fisagoras dır ki ilm ve hikmetde Hazret-i Süleyman aleyhisselam telâmizesinden olup bi emrullahuteala Âlem-i misâlde üç gün üç gice âlet-tevâli bir şahsı nurani zâhir olup hitab ider ki: "Yâ Fisagoras kum ve izheb ilâ sahilü'l bahr ve hasıl ilmen gariben." Yani yâ Fisagoras kalk ve azimet eyle kenar-ı bahra ki ilm-i garib hâsıl ve telif eylesin. Pes üç sabah ol bahr kenarına vardı ve bir kimesneden eser bulmadı. İla bir bölük demurciler usul-i münâsibe üzre çekic ururlar. Bunların darb-u

tenâsübünden tefekkürât-ı kesîr hâsıl olub evine avdet. Ve ol gice bil sahir bu ilmin kavâid ve usuli telif idüb andan sonra kuvvet-i riyazetle bir mertebeye irdi ki daima halet-i zevkinde lisan-ı muaccib beyanında bu kelâm-ı hâlet-i encâm sâdır olur demeğe: *inni isma nagamâtin şehineten min harekât el-eflâk [51a]*. Yani ben hareket-i eflâkden leziz ve latif nağmeler işidirim ve tasnifden garaz hükemâ bu idi ki ervah ve nüfusu Alem-i kudse menûs kılalarına an ki mücerred lehv ve tarab ola. Zira nüfus-ı zekiyyeye nagamât-ı latife istimâ'ından bast hâsıl olur. İmdi tahkik budur ki ruhâ âlem-i mânâ semtine zevk-i rûhâni vasıtasıyla iştıyak-ı telâk ber-vechile galib olur ki bedenden müfârekât idüb nice dem bihod olub meslûbul-akl olur. Belki ifrat-ı insilahdan fevt olur. Bu ilmin faziletine delile birkaç hadis vuku olmuştur ez-cümle:

Zeyyinu'l-Kur'ane bi esvatikum fe inne savte'l-hüsni yezidu fi'l-Kur'an i hüsna ve kâle aleyhisselam *li külli şey'in hilyetün ve hilyetü'l- Kur'an es-savtül-hüsni* ve kâle aleyhisselam *ikrau'l-Kur'an bi luhuni'l-arabi*. Pes usul-i makamat. و . و .

Der mezkûr dört çar şubedir ki anasır mukâbilidir. Ana bit-tab' taalluk ve intisabı vardır ve mezbûr yediye heft ağaze seba-i seyyareye bilhassa taalluk tammı vardır. Ve merkûm on iki düvâzdeh makamdır ki on iki burca münasebet-i zâtiyye ve zemaniyesi vardır. Çar şube: yegâh hâkîdir, dügâh âbîdir, segâh bâdîdir, çargâh ateşdir²². Heft ağaze: gevaşt zühâle, şehnaz müşteriye, selmek merihe, maye şemse, nevruz zühreye, gerdaniye utaride, hisar kamere mensûbdur. Ve düvâzdeh makam: rast hamele, irak sevre, ısfahan cevzâya, küçek seretana, büzürk esede, zirgüle sünbüleye, rehavi mizana, hüseyini akrebe, hicaz kavsa, buselik cediye, neva delve, uşşak huta mütealliklerdir. Hükemâ-yı işrâkıyye iraka şeddül-lezzet dirler. İsfahana şedd cud, küçek şedd hüzn, büzürk şedd havf, zirgüleye şedd nevm, rehaviye şedd bükâ, hüseyiniye şedd [hüsni]²³, hicaza şedd tevazu, buselike şedd kuvvet, nevaya şedd şecaat, uşşak şedd dıhk dirler. Amma rasta bir hüküm yokdur. Ve makamata evkat-ı mahsusa [hususî zamanı] vardır. Subh-ı kâzib vaktinde rehavi, ve subh-ı sâdik hüseyini, ve dahve-i sugrâda rast, ve dahve-i kübrâda buselik, ve nisf-ı nehârda zirgüle, ve beynel-selâvatda hicaz, vakt-i asrda [irak], ve vakt-i gurubda irak [ısfahan], badehu magribde neva, aşa vaktinde büzürk, vakt-i nevmde zirefkend istimal ve istimağ [51b] oluna. Bu mecmuayı ber-muktezayı tesirat zaman-ı mevdud evkât-ı mahsusa dahi tahte havas-ı tabâyi'e dahildir. Feylesof mütekaddimin yirmi dört saati on iki tasarrufun hükmiyle dört bahş eylemişlerdir ki ol dört bahş çar tabiat hükmine bilhassa [mahsuslardır²⁴]. Meselâ vakt-i subhdan kuşluk vaktine dek tabiat serd ü terdir. Münasib olan germ ü huşk olan makamat istimalidir ki bunlardır: alet-i tertib küçek, hüseyini, uşşak, nevruz, nişabur, hisar, muhayyer, acem, neva, aşırandır. Ve kuşlukdan ikindiye varınca tabiatı germ ü huşkdur. Serd ü ter olan makamat istimalı oluna bunlardır: irak, zirgüle, neva, segâh ve hisar, nihavend, acem ve irakdır. İkindiden yatsuya dek tabiat germ ü terdir. Serd ü huşk olanların istimalı münasibdir ki ısfahan, rehavi, buselik, maye, bestenigar, gerdaniyye, aşiran, pençgâh, uzzal, hicaz, nihavend. Bu istimalat ber-mucib-i tesirat kâ'inat-ı hüküm ü etba üzere olmasıyla elvan-ı hilkat-i nasın dahî tabâyi'e nisbet-i külliyesi emr ü mukarrerdir. Ber-kavl-i hükemayı tabi'yyün siyah çerde olanların tabiatları germ ü huşkdur ki irakın tevabi ağaze oluna ki bâlâda mezkurdur. Ve şunlar ki buğday enlü ola tabiatları germ ü terdir. İsfahan tevabihi münasibdir ki mezkûrdur. Ve kumral olanların tabi'leri serd ü terdir. Küçek tevabi münasibdir tahrir olurdu maksud tertib ve tahrir irade-i hakirin hanesine olmalarını beyandır:

²² Özellikle ateş yazılmıştır, nâridir yazılmamıştır.

²³ Unutulmuş ya da silinmiş olmalı.

²⁴ Kelime silinmiştir. Diğer kaynaklardan yararlanarak tamamlanmıştır.

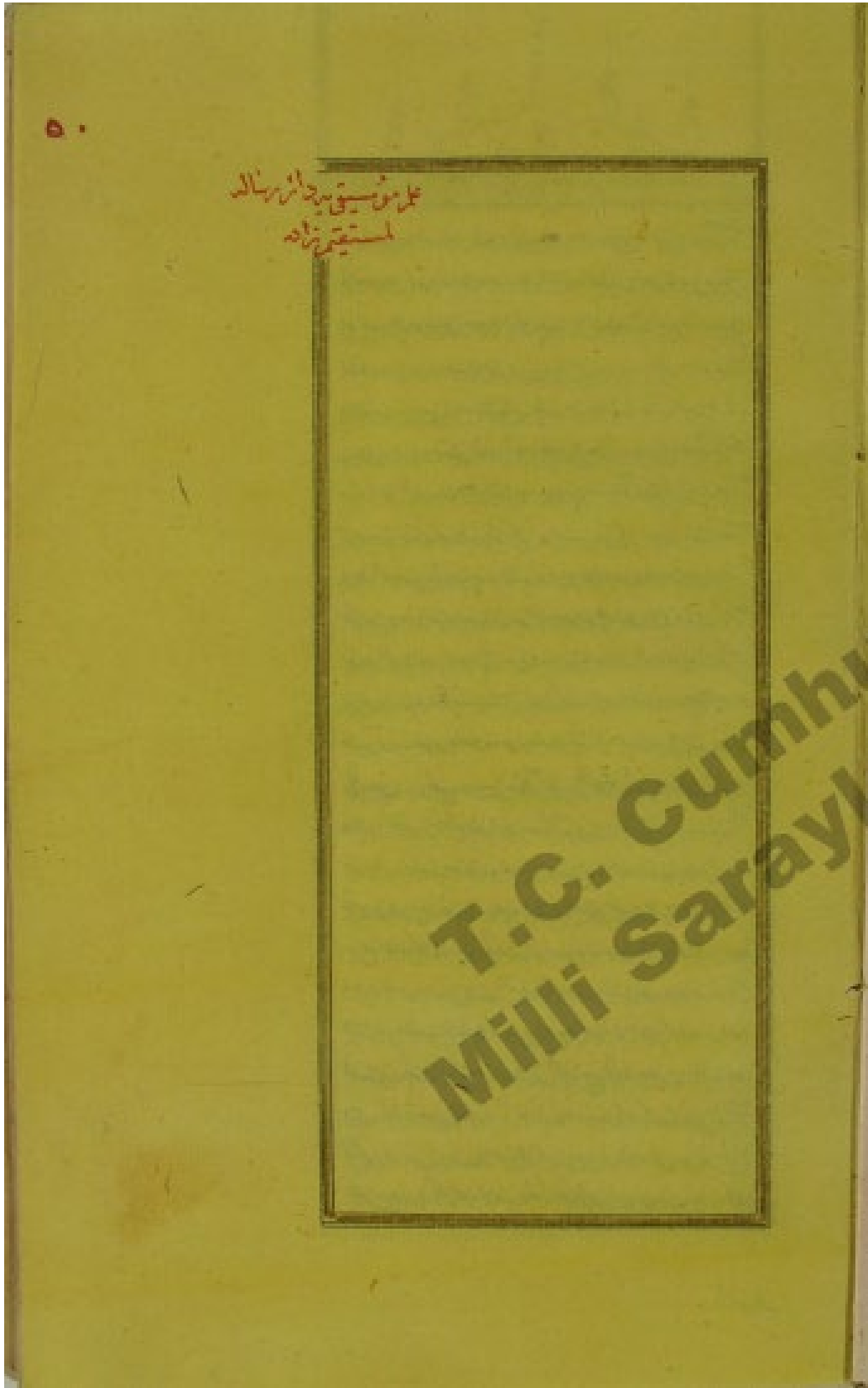

Fa'il-i mutlakdan özge nesne yokdur arada

Gersen idrak iylemezsen bil ki sendedür kusûr

Be-kalem abdül-veza. Ve fi-abdülaziz. Ve celle el-vekalle. Bit-tarihi ale'l-âde **Nemaka Abdül Sufi**

Müstakimzâde [1185]. Sene 1186 [1772]. Kâne Allahu lehû [52a].

Ek 2. İlm-i Musikiye Dair Risale Adlı Eserin Orijinal Metni²⁵

²⁵ Mezkûr eserin görseli ve çalışma izni, yazar tarafından Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'ndan alınmıştır (Başvuru Tarihi: 09.10.2019).

۵۱

صفتها اوله مرید است مطرب جلدی ریزد در پند و آب الحرقه لیه تعسیر الطرب
 معانی باب حجت صبر و خفا اخذ او گشتند و جلت لزلزله او بر بط جارا و با و اوقاف
 و متع اولوب هر یک طبايع النساءه دن برینه مقابل او مجاز و لیه تار تار
 اولوب سره مقابل **قوله** دوزخ دم مقابل **قوله** سوخته طم مقابل **قوله**
 چهارم که او تار اربعه نکت غلیظها اولوب **عمر** ضمیمه او گشتند صبر او
 هر چند که چار او تار نشد صبر او نه معتدله و سیر آهنگت اوله نفس امارت اوله
 بجاست بر اولوب طبیعت مانده و ملینان اولوب نفس طبیعت لیه بخت اولوب
 و در **قوله** بخت است اختراع اولوب مریدان عرب بخار و خنجر که تار سحر
 آنچه در اوله حق یکی قسم اولوب بری بر الناس اوله در کلمه سحر و قوه که هم بد اولوب
 اولوب سانه برده تغییر از شان بشد و متع اولوب هر یک در ده بر تار اجزا اولوب
 و استخوانی عرب الحان عرب اجزا ایوانه مشغول حارث بن کلثوم در که صبر و راه
 و کلام و تعویب و صبر و صبر اولوب الحان بجم امدت تعلم بعد اعلی کتبه مکتوبه به
 تعلیم اولوب **بسم** اسرار ابتدا الحاد هم ایه قنق ایوانه سعیدین مسیح اولوب
اوله مرید

این مضمون اولوب قرونه قدما می سرزد و عرب سوره تا صبر ثامن بالیت اولوب
 کتاب اوله در و این حوزن در ایت ایوب که **و علم** موسی علیه السلام است اولوب
 حکیم فی الخیرت و که علم و حکمت حضرت سلیمان علیه السلام تلازم است اولوب
 با مراد صفت عالم مثل اولوب کفر اولوب کفر عمل التوکل بر نفس من دان فاعلم اولوب
 خطای مرید که طاعت خیرت **قوله** اولوب لاسل الخیر و خفیل حلال اولوب
 و فی صفت مانده هر وقت ایه کار بجز که علم عرب حاصل و تألیف ایه سین
 بر اولوب صباغ اولوب بکار بسته داری و در کسسه دانه اولوب شری اولوب کلام و صبر
 اصول استاسب اولوب حکیم اولوب بر اولوب ضرورتا سببنا حکمت کتبه کتبه
 اولوب اولوب مرودت اولوب کتبه با شعر و خلات قران اولوب اولوب تألیف اولوب
 اولوب کتبه قوت و خصلت بر مرتبه یا اید کتبه داننا حالت دوزخ و لسان سعیدین
 بر کلام حالت لجه اولوب اولوب **قوله** اولوب قنق اولوب شبهه من کتبه اولوب

بعضی حرکات اولی که در لطیفه خوانده شدیم و تقصیر یافته فرس
 بر آید که ابرو اس و تقوس عالم قدس تا نور سینه زده انکه مجرب طوطی طلب اوله
 بر ابرو تقوس و کینه نفقات لطیفه استخوانه بسط حاصل اوله امون مخفی
 بود که در عالم معنا سسته دوق در حلق واسطه سینه استی اولی
 بر وجهه غالب اولی که بدین سارقت اولی بجهت بر مجرب اولی مستعمل
 اولی که در این اوجده فوت اولی بر حلق فضیله دایره بر قاج حوت
 واقع اولی در جمله زینو الغزالی اصلو کم فاقه العترة الحسن زید الکلی
 حلت و کله السم لکل شیء حیة و حیة الغزالی العترة الحسن و کله
 کاله السی اولی الغزالی المرب بر امر اولی و و و و
 در هر کوروت بار شیهه کوه ما حصر حاصلید اکیلا الطبع تعلق و انکس اولی
 و از در و فرجه و کله هفت اعانه سبعة سینه به بالما تعلق کله اولی
 و مرصود اولی که در اینه مقامه که اولی که برجه سناست فالت و زبانه سخی
 از در بار شیهه و کاه و کله و کاه آید سکه اولی و کله
 انشید هفت اعانه کوه است خط سنا شیهه سکن سینه کله
 فرود زهره کوه ایه عطشوه حصار اولی السی اولی و در اینه سنا
 راست خط عراق قوه اسفیان جزایه کوه سینه سینه اولی اسه
 ز کله سینه در جواهری بزانه حسین حقیق سنا سینه اولی
 جده اولی مشتاق حوت متعلق در سکا سینه سینه عزاد شیهه
 در اول اسفیان شیهه کوه کوه شیهه اولی شیهه سینه کله
 شیهه در جواهری شیهه کله شیهه شیهه جانه شیهه سینه
 شیهه سینه سینه شیهه شیهه شیهه سینه سینه سینه سینه
 بوقد و سناست اولی سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
 سناست حسین و سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
 سینه ز کله و سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
 عراق سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه

کله و جوی